

Klassisismi — klassismi

Nykysuomen sanakirjassa on hakusanoilla *klassisismi* 'taiteen ja kirjallisuuden suunta, joka jäljittelee t. pitää esikuvanaan klassillisen ajan (so. an-

tiikin loistokauden) taidetta ja kirjallisuutta' ja *klassisistinen* 'klassillisen ajan kirjallisuuden ja taiteen tuotteita esikuvanaan pitävä, antiikin henkeen

suuntautuva' rinnallaan lyhyemmät asut *klassismi* (= klassisismi) ja *klassistinen* (=klassisistinen). Nämä rinnakkaismuodot ovat nähtävästi suomen kielen piirissä syntyneitä — en tiedä niille olevan välitöntä esikuvaa ainakaan ruotsissa, saksassa, ranskassa enkä englannissa, vaan näissä kielissä esiintyy vain pitempi tyyppi (*klassicism*, *Klassizismus*, *classicisme*, *classicism*).

Meillä on muutamia muitakin latinalaispohjaisia termejä, jotka ovat omintakeisesti muodostettuja: *antibiootti* (ruots. antibiotikum), *katalyytti* (ruots. katalysator, engl. catalyst). Ne ovat kuitenkin niin sanoakseni tietoisien väkivaltaisia muodosteita. *Klassismi* sen sijaan liittyy luontevasti olemassa oleviin malleihin. Esim. ruotsissa on rinnakkaisasut *danicism* ja *danism*; edellinen on latinan *danicus*-adjektiivin johdannainen, jälkimmäinen on johdettu kantasubstantiivista *Danus*. Samantapaista kaksinaisuutta on muitakin: vrt. esim. toisaalta *gallisismi* (ruots. gallicism), jonka kantana on *Gallus*-substantiivin adjektiivijohdos *gallicus*, toisaalta *germanismi* (ruots. germanism), kantana kansannimi *Germani*; *fennisismi* ja *fennismi* esiintyvät rinnan — niille on suurelta osalta kehittynyt eri merkityksetkin (esim. »Hän pyysi nimenomaan, että Runeberg korjaisi [käännöksistä] fennisimit ja muut virheet» Aarne Anttila, Elias Lönnrot I s. 343; »Pitkin matkaa voi panna merkille hyviä sanastollisia, muoto- ja lauseopillisia fennismejä» Lauri Hakulinen, Vir. 1933 s. 276); suomessa puhutaan *svetisismeistä*, ruotsissa on termi nykyään *svecism*; Ruotsin akatemian Ordlista 1951 tuntee vain asun *anglicism*, mutta suomessa esiintyy myös lyhyempää muotoa *anglismi* (»Anglismeja ovat myös seuraavat [suomen] sanonnat — —»

E. A. Saarimaa, Vir. 1934 s. 479). *Fennismi* ja *anglismi*-sanojen vastineita en ole tavannut muista kielistä.

Tällaiset paralleelit ovat tehneet *klassismi*-asun synnyn mahdolliseksi. Teoreettisesti sitä voitaisiin pitää *classis* 'luokka' -sanana johdannaisena eikä *classicus* 'ensiluokkainen' -sanana, josta *klassisismi* juontuu — mutta itse asiassa se on analogiamuoto. Huomatkoon vielä, että tämä analogiamuoto tyydyttää sen haplogiatendenssin, joka on aiheuttanut laajalti murteissamme ja yleiskielessäkin tunnetut supistumat *ränstyä* < *ränsistyä*, *tylstyä* < *tylsistyä*, samoin yleiskielen sanan *suostua* < *suosistua* (Heikki Ojansuu, Vir. 1907 s. 159). Tämä sama seikka on varmaan ollut mukana synnyttämässä myös sanoja *fennismi* ja *anglismi* vanhastaan tunnettujen *fennisimin* ja *anglisimin* rinnalle. *Klassisismi*-sanassa haplogolian syyt ovat vielä suuremmat, koska *sis*-aineksen edellä on *ssi*. Kuitenkin näyttää siltä, että haplogolia ei ole ollut niinkään puhe- kuin luku- ja kirjoitusteknillistä laatua. Siihen tulokseen päätyy Nykysuomen sanakirjan ainesta tarkastessaan — ja tässä näen varsinaisen liikkeelle panevan voiman.

Kun Nykysuomen sanakirjan toimittaja dosentti Aarni Penttilä maraskuussa 1935 sanakirjan tarpeita varten pöimii Sulho Rannan v. 1933 ilmestyneen Musiikin historian, hän sivulta 186 merkitsi lippuun otettavaksi sanajonon »olisi väärin kutsua Brahmsia klassisistiksi» ja veti hakan sanan merkiksi viivan viimeisen sanan alle. Mutta kun etsii esiin tästä toimeksiannosta syntyneen sanalipun, havaitsee, että kyseinen sana on siinä muodossa *klassistiksi*. Tämä on oireellista. NS:n lipustossa on 7 *klassismi*-poimintoa, jotka osoittautuvat lyöntivirheiksi: alkutekstissä on *klassisismi*; samoin on sanasta *klassistinen* 3 lippua,

joiden lähteessä on *klassisistinen*. Huomattakoon, että nämä 11 virheellistä lippua ovat kuuden konekirjoittajan käsialaa, joten ei ole kysymys mistään satunnaisuudesta eikä yhden henkilön yksilöllisestä lyöntitottumuksesta. Joka lipussa sana esiintyy kahdesti: tekstissä ja otsikossa. Konekirjoittaja on ensin kopioinut tekstin väärin, siten lukenut uudelleen hakusanan ja kirjoittanut sen samassa muodossa otsikkoon — tai päinvastoin. Tästä ilmenee selvästi tämän uudismuodon synty: se on luku- tai kirjoitusvirhe, joka tuntuu oikealta.

On vain viisi lippua, jotka on kopioitu oikein, seuraavat: 1) »Siromuotoinen klassismi onkin luonteenomaisempi Hämeenlinnan kuin muiden pikkukaupunkien vanhemmille osille — —» Hämeenlinna, 1934 [Suomen Matkailijajyhdistyksen brošyyri]. — Tämä kohta brošyyrissa on sitaatti J. Vikstedtin teoksesta Suomen kaupunkien vanhaa rakennustaidetta, 1926 s. 57, ja siellä sana on asussa *klassisismi*. Kyseessä on siis painovirhe. 2) »Herderiä on sanottu saksalaisen klassismin kirkkoisäksi» Arvi Kivimaa, Laulujen virta, 1936 s. 254. — Prof. Kivimaa ilmoittaa jyrkästi, että hän ei ole tarkoittanut tätä; tässäkin siis on painovirhe — sillä tuskinpa voidaan ajatella kustantajan kielentarkastajaa muodon aiheuttajaksi. 3 ja 4) »— — terveempi elämäнкäsitys, joka mm. ilmenee jo uudessa humanismissa, uudessa klassismissa — —» Enni Runeberg, Viiva, muoto ja väri, suomentanut Toivo Salervo, 1934 s. 45. »Tätä harrastusta oli edeltänyt uusklassismin väritön jakso» mts. 151. — Kääntäjä ilmoittaa, etteivät nämä muodot ole hänen tarkoittamiaan, ja samasta teoksesta

löytääkin s. 198 asun *uusklassisismi*. Taas näyttää painovirhe todennäköisimmältä selitykseltä. 5) »Näin hänkin [Takanen] joutui Thorvaldsenin klassismin piiriin.» Kansallinen elämäkerrasto V, 1934 s. 347. — Pöytäkirja on L. Wennervirran kirjoittamasta Johannes Takasen elämäkerrasta. Tiedustellessani asiaa kirjoittajalta 18. 3. 59 hän piti mahdollisena, että oli käyttänyt *klassisismi*-muotoa. Mutta kuinka lienee? Prof. Wennervirta on laatinut tämän elämäkerran v. 1927 ilmestyneen Suomen taide -teoksensa mukaan, ja siinä vastaava kohta (s. 331) kuuluu: »— — joten hänkin joutui Thorvaldsenin klassismin piiriin — —.» Tietysti on mahdollista, että kirjoittaja on v. 1934 tietien poikennut aikaisemmin kirjoittamastaan, mutta varmaa se ei ole.

Siis niistä viidestä esiintymästä, joihin Nykysuomen sanakirjan mainitsemat rinnakkaismuodot *klassisismi* ja *klassistinen* tukeutuvat, osoittautui yksi varmaksi, kolme todennäköiseksi ja yksi mahdolliseksi painovirheeksi. Jos toimitus olisi aikanaan tämän havainnut, se tuskin olisi näitä muotoja ottanut mukaan! Silti ne suinkaan eivät ole tilapäisiä: viime keväänä esimerkiksi tapasin *uusklassismin* erään kokemäkeläisen abiturientin ylioppilasaineesta, ja *klassisismi* tuli vastaan Uudesta Suomesta 5. 6. 59 s. 2 p. 4. Kunnioitettu ystäväni Aarni Penttilä, joka useaan otteeseen on kiinnittänyt huomiota kirjoituksen ja puheen vuorovaikutukseen, ottanee tämän pikkuhuomion vastaan lisäosoituksena siitä, että ne voimat, jotka ohjaavat luokevaa silmää ja kirjoittavaa kättä, saattavat vaikuttaa myös kielen muotoutumiseen.

MATTI SADENIEMI